

УДК 321.01:141.132

Богданов В. С., Галицький І. В., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНИЙ РАЦІОНАЛІЗМ: СТАТУС КОНЦЕПТУ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВОЮ

У статті феномен раціоналізму розглянутий в контексті сучасної української політико-правової реальності. Обґрунтована точка зору авторів на головну роль раціоналізму як методу ухвалення політичних рішень і управління державою. Автори акцентують свою увагу на ключовій складовій політико-правового процесу, а саме принципи розумної достатності. Розумна правова система і раціональне державне управління – це запорука істинно демократичного ефективного розвитку України.

В сучасних умовах вибору нашою державою вектору зовнішньої політики, за умов реформування системи державних інституцій та внутрішньої структури їх функціонування, виникає необхідність у глибокому теоретичному та політологічному осмисленні природи і механізмів цих процесів, особливо в аспекті дослідження раціональних та позараціональних чинників в управлінні державою.

Взаємодія явищ раціоналізму, політики та права, їх вираження в різноманітних методах адміністрування політичного та правового життя позначаються стабільною актуальністю.

Основні аспекти даної проблематики знаходять своє відображення в працях Д. А. Керімова, М. І. Козюбри, В. С. Нерсисянца, П. М. Рабіновича, В. А. Бачиніна, А. І. Ковлера, М. І. Панова, В. П. Желтової, Е. Ю. Соловйова, І. Б. Богдановської, О. І. Харитонові, Є. О. Харитонова та ін.

У сучасній українській побутовій та науковій мові поняття «раціональність», «раціональний» вживається як синонім до слів «розумний», «обґрунтований», «цілевідповідний». Так, наприклад, у Великому тлумачному словнику української мови наведені декілька понять: «раціональний», «раціоналізм», «раціоналістичний», «раціон», «рацея». При цьому «раціоналізм» тлумачиться, по-перше, як філософський напрям, що протиставляє містицизму, теології, ірраціоналізму, переконання у здатності людського розуму пізнати закони розвитку природи і суспільства; по-друге, напрям у теорії пізнання, який на протигагу емпіризмові вважає розум єдиним джерелом і критерієм пізнання; по-третє, розсудливе ставлення до життя, розсудливість у вчинках [1, 1017].

Формування концепції раціональності пов'язується з роботами представників німецької класичної філософії, в першу чергу Г. Гегеля,

який здійснив аналіз понять розуму, розумного, раціонального та раціональності в межах розуміння, яке отримало назву класичного.

Гегель завданням філософії права як складової частини загальної філософії вважав осягнення того, що є, адже те, що є, є розум. Він вважав, що правові закони, на відміну від природних законів, це закони, що ідуть від людей; у праві людина має знайти свій розум, тобто розглядати розумність права, чим і займається філософія права на відміну від позитивної юриспруденції, яка часто має справу з протиріччями. Держава і закони мають дві сторони – вони повинні бути розумними і зрозумілими і відповідати власному смислу поняття, щоб індивідум міг їм підкорюватися, вважаючи їх благом. Інший бік законів і держави – вони повинні мати силу, тобто люди слідуєть законам через страх, а усвідомлений страх є проявом розуму при спротиві внутрішнього переконання; так само люди слідуєть законам через віру, довіру більшості прийнятих постанов, виходячи із здорового глузду. Здоровий глузд в інтерпретації Г. Гегеля – моральна основа державного ладу, яка пронизує все, що приймає форму упереджень, істинних переконань і правильних тенденцій дійсності. Описуючи громадянське суспільство, Г. Гегель називає всезагальність підґрунтям для задоволення індивідуальних потреб кожного, тобто тільки всезагальність, приєднання до спільноти у громадянському суспільстві дає можливість індивідам створювати блага для себе. У такому випадку усі «випадковості народження і щастя», з яких витікають хвилі усіх страстей, керовані розумом [2, 168].

Розум (reason) Дж. Локк розшифровує, в першу чергу, як здатність міркування, розуміння (understanding), що не дано людині відразу і свідомо в силу самого факту народження. Розумна здатність формується лише в процесі життєвого досвіду і завдяки власним зусиллям кожного індивіда. «Людина розумна» – це людина, яка вільно і активно формується. Знання, ідеї, принципи не «вкладені» Богом у людські душі, не дані людині від народження, але здобуті завдяки сходженню розуму і інших пізнавальних здібностей за відповідними щаблями досвіду і розуміння [3, 170].

Крім наявних спроб обґрунтування існування юридичних норм з позиції морального, релігійного, культурно-звичаєвого та інших аспектів їх «аксіологічної виправданості», існує вагома тенденція підтвердження зобов'язальної сили закону шляхом раціоналістичних аргументацій його доцільності. Така точка зору викликана тим, що людський розум є одночасно і творцем юридичних норм, і чинником упорядкування життя особистості в усіх його проявах.

Як зазначає із цього приводу С. С. Алексєєв, за своїми істотними особливостями право виступає як продукт розуму, а в ідеалі та під більш широким кутом зору (і, певна річ, за реалізації в суспільстві високої юридичної культури, розвиненості юридичної системи, її досконалості) – як форма об'єктивованого буття розуму у сфері зовнішніх, практичних відносин, котре втілює свободу, високі духовні, моральні начала, а також у сфері регулювання цих відносин [4, 575].

Для юриспруденції розум – це життя права. Особливого значення він набув у англо-американській правовій системі, де фактично визнається першочерговим серед джерел права, хоча з формально-юридичного боку відіграє лише допоміжну роль [5, 264-265].

Так, у системі англійського загального права (common law) значно поширеною є ідея про розумність позитивного права; його основою впродовж англійської історії служив принцип «верховенства розуму» (rule of reason) або «здоровий глузд». Відповідно до нього принцип (норма), згідно з яким вирішувалася справа, мав бути обумовлений самою природою правосуддя, а не просто містити посилання на відповідні нормативно-правові акти [6, 68, 308].

У системі загального права поняття «розум» має кілька значень. В одних випадках воно характеризується як повсякденне життя, суть загального (суддівського) права, в інших – як певний розумний засіб заповнення існуючих прогалин у статутному праві. При цьому пояснюється, що розум не є якимось невизначеним почуттям справедливості конкретних індивідумів; це розум у тому вигляді, як його розуміють судді, які піклуються перш за все про створення стрункої системи права [5, 265].

Поряд із цим «розум» часто сприймається також як основний чинник ухвалення справедливого суддівського рішення з певної справи в умовах, коли існують серйозні прогалини в механізмі правового регулювання відносин у відповідній правовій сфері.

Варто відзначити, що поняття «розум» застосовується не лише в системі англо-американського права. У науковій літературі часто можна зустріти позицію, відповідно до якої романо-германська правова система формувалася на основі римського права, а римське право вже мало в собі втілену концепцію підкорення права нормам розуму.

У країнах із цією системою, де право є насамперед продуктом законодавства та норми права мають загальний характер, розум зазвичай шукають у самому чинному праві у процесі його застосування й тлумачення. Розум тут відіграє більш важливу роль у тлумаченні закону, ніж у тому, щоб добудовувати право. Таким чином, саме принцип розумності є тією спільною основою, яка об'єднує дві основні правові системи

(англосаксонську та романо-германську): між емпіризмом англійців та логікою французів існує щось середнє – поняття, що їх примирює та становить центр цих систем. Це поняття – розум [5, 264, 268-269].

Дослідження категорії «розум» потрібно також для ефективного здійснення тлумачення права, що обумовлюється загальним характером вітчизняного права, а також його специфічною мовою. Без розумності не можливо оцінити законодавчі терміни, або проаналізувати будь-яку норму з позиції її доцільності, практичного призначення та справедливості. Отже, інтерпретаційна діяльність має обов'язково відповідати вимогам розумності або ж розсудливості, і якщо ця діяльність не ґрунтується на розумності, то говорити про ефективність та значимість її здійснення передчасно.

Вважаємо, що право є одним із засобів легітимізації політичних/управлінських рішень. Розумні правові норми є результатом раціональної вираженої політики. Адекватні політичні рішення мають наслідком струнку ефективну правову систему, направлену на побудову відносин, що розвивають та зміцнюють державу і суспільство.

Окремий напрям вивчення політики та права – теорія раціонального вибору, виходить з того, що одиницею вивчення є окремий індивід, а планування і програмування політики здійснюється на підставі припущення, що індивіди поведуться раціонально. Теорія раціонального вибору традиційно досліджує лише дії індивідів, розглядаючи їх як суб'єктів отримання максимальної вигоди, що обмежує її здатність побачити у відповідних соціальних та державних структурах та процесах необхідну умову узгодження таких дій в правовому полі.

Розробники теорії раціонального політичного вибору вважають, що суб'єкти прийняття політичних рішень свідомо переслідують мету власної максимальної вигоди і користі при зведенні витрат до мінімуму, а в основі їх раціонального вибору постає «феномен раціональності», тобто наявність у політичних акторів чіткої системи усвідомлених переваг і прагнення до їх отримання.

І все ж, не можна недооцінювати і роль ірраціональних факторів при прийнятті політичних рішень. На думку Д. Яковлева, «професіоналізація, спеціалізація раціональності призводить до звуження простору політичного життя, який піддається раціоналізації (оскільки до розуму ставляться більш жорсткі вимоги, задовольняння яких передбачає напружену роботу думки, оскільки ніби звужується й сфера того, що піддаються раціоналізації. Відповідно зростає «тиск» стихії ірраціонального). Фрагментаризація раціонального, відмова від претензій на всезагальність веде до того, що пошук всезагального й необхідного перекладається на ірраціональні компоненти політичної взаємодії» [7, 186].

Відзначимо, що досягнення вчених в розвитку теорії раціонального вибору ставлять під сумнів ліберальні основи вибору, волі, раціональності й навіть індивіда. Тобто визнається, що суб'єкти прийняття рішень живуть і роблять вибір у рамках соціально структурованого середовища, ментальні та економічні особливості якого мають вплив як на рішення, які приймаються індивідами, так і на подальші наслідки таких рішень.

Перехід до демократії потребує не підкорення певним моделям розвитку (що є характерним для авторитаризму та тоталітаризму), а раціонального виконання норм права, за умови їх встановлення легітимною владою: «у правовому модусі значущості фактичність державного здійснення права змикається з легітимністю, що обґрунтовується внаслідок процедури правопокладання, яка є у своїх домаганнях раціональною, позаяк обґрунтовує свободу... Адже воно надає своїм адресатам свободу або розглядати його норми лише як фактичне обмеження простору їхніх дій, стратегічно калькуюючи наслідки можливих порушень правил, або підпорядковуватись законам, виходячи з перформативних настанов, а саме домагатися легітимності з поваги до результатів витворення спільної волі» [8, 358].

Реформування у державі, радикальний, чи поступовий перехід до іншого вектору розвитку потребує прийняття відповідного політичного, а з прийняттям політичного, і правового (адже будь-яке політичне рішення для його реалізації має бути спочатку втілене в правовому порядку держави), рішення.

Отже, раціональність сьогодні розглядається і як явище політичної мотивації у суспільстві, і як принцип функціонування правової держави, при цьому набуваючи особливих рис, невластивих для згаданої вище класичної раціональності.

На нашу думку, раціоналізм як концепція і принцип потребує не критики, а переосмислення, визначення її позитивного потенціалу, а також можливостей впливу на подальше втілення демократичних засад в українській державі.

Основними завданнями демократії є дотримання прав та свобод людини, формування в державному апараті дієвої системи стримувань і противаг, розвиток прозорих виборчих процедур, мінімізація проявів бюрократії та корупції тощо. Реалізація цих завдань ґрунтується на раціональних засадах організації державної влади та суспільного устрою.

У будь-якому суспільстві є організовані групи, які отримавши доступ до владних, інформаційних, економічних, освітніх джерел впливу на певні верстви населення, використовують його для лобію-

вання власних інтересів, не враховуючи при цьому думку тієї частини суспільства, яка вважається демократичною більшістю. Відбувається змішування політичного та економічного інтересу, що сьогодні спостерігається у нашій державі на прикладі кількох олігархічних кланів.

У цьому плані слушно, як видається, зазначав М. М. Моїсєєв: «Прояв егоїзму, прагнення обрати те рішення, яке особисто їй найбільше корисне (або здається більш корисним) одвічно властиві людині... На жаль, для більшості – таким вже чином улаштована людина – важливіша власна користь» [9, 33].

Така ситуація значною мірою склалася історично через відсутність демократичних традицій вільного вибору, недостатньому рівні політичної культури та освіти, надмірну ідеологізацію всього суспільного життя.

Що ж до радянської юридичної та політичної науки, то вона фактично розглядала основні суспільні процеси лише як матеріально детерміновані й оборотні. Пошук універсальних схем був спрямований на доведення логічним (раціональним) шляхом взаємозв'язку всіх суспільних відносин, де, зокрема інтереси народу, партії і держави начебто збігалися, що було основою підкорення приватних інтересів публічним, де економіка розглядалася пріоритетною константою по відношенню до всіх інших сфер суспільства, урегульованих юридичними нормами і розумно організованих та керованих державою. Тому державні політика і управління тлумачилися як сфери, де не залишалося місця для несподіваного, непередбаченого руху подій. Ці сфери раніше і повніше підпадали під вплив раціоналізму, ніж будь-яка інша сфера суспільної діяльності. Це стосується і цілей, і характеру державної політики та управління, а також способів політичного й управлінського мислення [10, 136-137].

«Раціоналістична політика..., – писав, зокрема, британський філософ М. Оукшот, – є політикою задоволення нагальних потреб, ніяк не пов'язаних з істинним конкретним знанням того, в чому постійні інтереси суспільства і який напрямок його розвитку» [11, 26].

По суті раціональність протиставилася активно-творчим засадам людини, її суб'єктно-особистісним началам, її здатності вийти за межі адаптивної доцільної поведінки відносно до соціокультурних норм, цінностей, стандартів належної поведінки. Наслідком пріоритетного застосування нормативно-належного підходу в юридичній теорії і практиці, а також державній політиці було закладення легітимної основи тоталітарного режиму в радянському суспільстві, зокрема, юридичне закріплення в економічній сфері панування адміністративно-командних методів господарювання і управління [10, 136-137].

Узагальнено можна виокремити характерні особливості політичної взаємодії у посткомуністичних країнах, які підвищують загрози становлення медіакратії та ускладнення раціонального вибору громадянина:

- централізація влади, спрямованість інформаційних потоків «зверху-вниз», фактично відсутність механізму «зворотного зв'язку» у вертикальній комунікації та нерозвиненість горизонтальної політичної комунікації;

- зменшення ролі ідеологій у партійному та, ширше, суспільному житті: українські політичні партії (за деяким виключенням) фактично відмовились від чіткого позиціонування в ідеологічному просторі, що не заважає їм отримувати електоральну підтримку в ході виборчих кампаній;

- низький рівень інформатизації як країни в цілому, так і органів державної влади, в яких переважає паперовий документообіг, що заважає комунікації не лише між громадянами і владними інституціями, а і між органами влади;

- інформаційний простір, що склався в Україні, поділено між групами впливу (фінансово-промисловими групами) та органами державної влади і місцевого самоврядування, які виступають в ролі засновників чи співзасновників мас-медіа [12, 191].

Як зауважує Яковлев Д. В., на шляху до демократизації ми маємо знайти шляхи «перетворення раціональних дій індивідуальних та колективних політичних акторів на колективну раціональну дію із задоволення суспільного інтересу».

Відкритим залишається питання: яким чином спрямувати раціональні дії егоїстичних акторів на забезпечення всеохопного інтересу? При чому зробити це необхідно в рамках гарантування демократичних прав і свобод громадян.

Демократія у сучасному світі залишається єдиною формою правління, яка зберігає можливість перетворювати індивідуальні раціональні дії на раціональну публічну політику в інтересах суспільства [13, 29].

Тільки демократія як не ідеальна, але найкраща форма політичного устрою здатна підняти економічне та соціальне життя країни на новий рівень. Але для цього потрібно в першу чергу здійснити наступні раціональні кроки:

- 1) поставити дотримання прав людини на перше місце в основних цілях держави;
- 2) підвищити рівень реалізації законодавства;
- 3) створити справді конкурентне політичне середовище;

- 4) дати можливість розвиватися малому та середньому бізнесу;
- 5) індивідуалізувати систему соціальної допомоги.

Втілити такі завдання може лише держава, але допомогти їй у цьому і, одночасно, проконтролювати повинні такі суспільні інституції як органи місцевого самоврядування, громадські організації, засоби масової інформації тощо.

Для України актуалізація проблеми раціоналізації пов'язана із власними особливостями та складовими розвитку, що впливають на становлення демократії, як процесу узгодження індивідуальних цінностей для вироблення колективної раціональної дії та підвищення ефективності здійснення колективного раціонального вибору на користь суспільства в цілому.

Сьогодні політичної взаємодія набуває нових, не типових для попереднього періоду ознак, серед них – висока централізація влади в руках олігархічних кланів, низька прозорість політичної виборчої системи, нерозвиненість вертикальної та горизонтальної політичної взаємодії, відсутність в інформаційному просторі засобів масової інформації, які повинні представляти інтереси не певних лобістських груп, а демократичної більшості суспільства. В той же час, низька політична активність, віра у владу, патерналізм є необхідними елементами політичного процесу і також можуть відігравати позитивну роль. Тобто, в умовах раціональної держави, яка стоїть на шляху демократичних реформ, характеристики, що теоретично відносяться до перешкод демократії, можуть на практиці стати каталізатором демократичних перетворень.

Можна відзначити і деякі особливості раціоналізації українського політичного та правового життя.

Одним із найважливіших позитивних результатів минулих двох десятиліть є загальна раціоналізація політичної (зокрема, виборчої) поведінки громадян нашої країни, яка виражається у наступному:

- сприйняття діяльності владних інститутів стало звільнятися від характерних для традиціоналістської свідомості елементів міфотворчості й завищених емоційно-романтичних сподівань стосовно влади;

- натомість поки що не відбувся перехід до логіки – «у влади своє життя, у суспільства своє», панує розуміння необхідності створення в країні ефективної й дієздатної влади;

- запит на ефективну владу формується не з постулатів «державної ідеології» чи повернення до колективістських цінностей (що є характерним для деяких посткомуністичних суспільств);

– раціоналістичне усвідомлення того, що особисте благополуччя залежить від соціальних та політичних умов, обумовлених діями влади.

За такого розуміння раціонально аргументована комунікація, вироблення традиції відкритого політичного дискурсу стають необхідними для позитивної динаміки політичного процесу. Це означає, що у системі комунікацій із суспільством влада не повинна постійно апелювати до міфологізованих, романтично забарвлених очікувань «дива», а прагнути більше уваги приділяти раціональній аргументації своїх дій [14, 26-27].

Отже, сьогодні, незважаючи на наявність численних критиків концепції раціоналізації, раціональність відіграє одну з головних ролей в організації політичної діяльності у всьому світі. Процеси раціоналізації знаходяться в основі сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, організації управлінської діяльності в міжнародній, соціальній, економічній і політичній сферах, раціональність лежить і в основі оцінки ефективності і доцільності діяльності владних інституцій.

Слід зауважити, що раціональна політика не завжди буде мати популярність серед населення. Іноді, задля досягнення ефективного результату необхідно приймати не популярні «важкі» рішення. Вони обумовлені логікою раціональної поведінки, направленою на ефективний результат. Сучасна демократія переповнена ефективними (не плутати з «ефективністю») популістськими рішеннями, направленими на швидкий результат на виборах, а не на користь для держави та суспільства.

Методи управління політичними, правовими та економічними процесами являють складову частину державного механізму. Крім методів, до складу механізму входять принципи та закономірності взаємодії суб'єкта та об'єкта управління, причому характер принципів та закономірностей залежить від конкретних умов розвитку суспільства, а методи, які застосовуються – від стратегії соціально-економічних перетворень, тобто, в нашому випадку від тримання політичною елітою курсу раціоналізації при прийнятті рішень.

Сьогодні українці зацікавлені в тому, щоб зазначене управління ґрунтувалося на таких цінностях, як розумність прийнятих рішень, далекоглядність у їх прийнятті, чутливість до суспільних потреб, рівність усіх громадян у дотриманні прийнятого законодавства, вираховування ментальної специфіки при визначенні вектору прямування держави, постановка суспільного інтересу на перше місце як інтересу раціонального тощо.

Під державним раціоналізмом нами розуміється така методологія прийняття управлінських рішень державними органами управління, яка орієнтується на пріоритетність загальнонаціональних інтересів, виходить з обмеженості економічних ресурсів суспільства та спрямована на економічний розвиток держави. Принцип державного раціоналізму має виходити із взаємозв'язку права та політики та бути підґрунтям для управління економікою. До характерних раціоналізму властивостей слід віднести: чіткість, послідовність, гармонійність, простоту, логічність, перевага загальносуспільного інтересу над особистим, структурованість тощо.

Раціональність має універсальні, логічні та суспільнорозумні засади. Методологія державного раціоналізму в державі перш за все має спиратися на такі основні принципи:

- визнання життя та здоров'я людини як найвищої цінності, визнання інших природних прав людини як невід'ємних і непорушних;
- врахування законів логіки при прийнятті державно значимих рішень;
- здорового глузду – тобто відповідності розуміння свого місця у житті реальності;
- законності;
- максимальної відповідності ратифікованому міжнародному законодавству;
- плановірності, поетапності та доцільності державного регулювання економічних відносин та структури економіки країни;
- національної безпеки (як на міжнародному рівні, так і всередині держави);
- прозорості мотивів прийняття рішень для суспільства на всіх етапах їх підготовки та реалізації;
- економічної, соціальної, політичної ефективності;
- цілісності з навколишнім середовищем.

На нашу думку, формування методології державного раціоналізму й упровадження її у практику управління дозволить формалізувати процес прийняття управлінських рішень, тобто створити можливості використання формальної логіки при обґрунтуванні управлінських рішень у першу чергу щодо вектору економічного розвитку держави.

На нашу думку, в Україні й надалі потрібно продовжувати пошук дієвої моделі політичної взаємодії, яка б гарантувала демократію та ефективне функціонування політичних, соціальних та економічних інституцій. Історично склалося, що найбільш розповсюдженими є варіанти марксистської логіки та ліберальний дискурс. Вагомою

альтернативою «класичним» теоріям може бути модель політичної раціональності у її постнекласичній інтерпретації. Але і в цьому випадку відмова від просвітницької складової (акцентування уваги на логіці певного суспільного проекту, притримування курсу єдиного типу раціональності) не означає у цьому випадку надання переваги ірраціональним компонентам політики та права. Навпаки, це дасть шанс Україні вийти із ситуації посткомунізму, яка характеризувалась радикальною боротьбою між «старим» та «новим».

Бібліографічний список

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. и голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ЛТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Каримов и В. С. Нерсисянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
3. История философии: Запад-Россия-Восток. Книга вторая: Философия XV-XIX вв. – М. : Греко-латинский кабинет. – 1996. – 557 с.
4. Алексеев С. С. Право: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
5. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози; пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 1999. – С. 264-265.
6. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.
7. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація: [монографія] / Д. В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.
8. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Габермас Ю. ; пер. з нім А. Дахній; наук ред. Б. Поляруш. – Львів : Астролябія, 2006. – 416 с.
9. Моисеев Н. Н. – Размышления о современной политологии (политические науки: новые проблемы) / Н. Н. Моисеев. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2000. – 211 с.
10. Селіванов В. Співвідношення інтелекту й інтуїції у процесі пізнання та перетворення права / В. Селіванов // Проблеми філософії права. – Т. II. – Київ-Чернівці : Рута, 2004. – С. 132 – 141.
11. Оукшот М. Рационализм в политике и другие статьи / М. Оукшот. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 288 с.
12. Яковлев Д. В. Політична раціоналізація в умовах переходу до демократії / Д. В. Яковлев // Перспективи. – 2011. – № 2 (48). – С. 187-193.
13. Яковлев Д. В. Раціональний вибір політичних акторів як фундаментальна умова переходу до демократії / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики. – 2012. – Вип. 47. – С. 28-35.

14. Яковлев Д. В. Раціоналізація політичної взаємодії: ретроспектива і перспектива / Д. В. Яковлев // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – Вип. 112/2010. – Серія: Політологія. – Севастополь, 2010. – С. 24-27.

В статье рассмотрен феномен рационализма в политико-правовой сфере современной Украины. Обоснована точка зрения авторов на главенствующую роль рационализма как метода принятия политических решений и управления государством. Авторы акцентируют своё внимание на ключевой составляющей политико-правового процесса, а именно на принципе разумной достаточности. Разумная правовая система и рациональное государственное управление – залог истинно демократического эффективного развития Украины.

This article examines the phenomenon of rationalism in the political-legal sphere of modern Ukraine. It substantiates the authors point of view on the leading role of rationality as a method of political decision making and governance. The authors see the law as the correct method of legitimising government decrees, while focusing on reasonableness. They say that a reasonable sufficiency of legal system and good ruling by the government is the key to the veritably effective democratic development of Ukraine.